

DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.187-192

Надія Кісс

<https://orcid.org/0000-0002-2077-7605>

ЧИ МОЖЛИВЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОВНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ?

Рецензія на:

**Масенко, Л. Конфлікт мов та ідентичностей
у пострадянській Україні. Київ : Кліо, 2020. 176 с.**

Нова книжка Л. Масенко «Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні» пропонує читачеві аналіз ключових подій у царині української мовної політики впродовж 2016–2019 рр. Новими для української соціолінгвістики є не тільки тема, а й формат видання, що містить, як зазначено в передмові, «серію есеїв, опублікованих на сайті “Радіо Свобода” з серпня 2016 року по березень 2020 року, і текст виступу на круглому столі “Українська національна ідентичність: минуле, сучасне, майбутнє”, проведеному в листопаді 2019 року» (Масенко, 2020, с. 4). Отже, видання виходить за «кабінетні» наукові межі й має на меті популяризувати соціолінгвістичні та соціокультурні знання для широкої аудиторії зацікавлених читачів. Тексти, написані за вимогами сучасних медіа-стандартів, звучать особливо гостро, актуально та проникливо. У передмові авторка наголошує, що важливим поштовхом для написання есеїв стала суспільно-політична ситуація у країні: «Російський збройний наступ на українські території загострив боротьбу і на мовному фронті, що потребувало фахового соціолінгвістичного аналізу» (Масенко, 2020, с. 4). Природно й те, що зміни у мовно-національній свідомості, засвідчені

Видання ввійшло до короткого списку «Лідерів літа» рейтингу «Книжка року'2020» у номінації «Софія» – Політологія / Соціологія / Культурологія

соціологічними даними, зокрема дослідженням Фонду Фольксваген, яке авторка неодноразово згадує у книжці, спричинили і більший читацький попит на тексти, що стосуються питань мови та ідентичності й пояснюють зазначені суспільні трансформації.

З одного боку, есеї, які через їхній медіаформат можна також розглядати як блоги, надавали читачам *Radio Свобода* миттєву реакцію на мовно-політичні події – подання нових мовних законопроектів на розгляд парламенту, мовні скандали, як-от відмова водія автобуса вимкнути російський серіал на вимогу волонтерів та ін. Як зазначають дослідники сучасних форм комунікації, «блоги відіграють все важливішу роль як форум для громадських дискусій та створюють ефект доміно для ЗМІ, політики та плану дій» (Farell, & Drezner, 2008, p. 17). З іншого боку, видані у форматі книжки, во-

ни фіксують динаміку мовно-політичного розвитку в країні і є цінним матеріалом не тільки для широкого загалу читачів, а й для дослідників мовної політики.

Для прикладу, Л. Масенко приділяє багато уваги Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ще від моменту, коли він був законопроектом, розробленим робочою групою при Міністерстві культури за керівництва В. Василенка. Тож читачі *Radio Свобода*, а тепер і книжки, можуть відстежити всі перипетії, що відбувалися навколо закону: розроблення зі значним залученням громадськості та мовних активістів, затягування його розгляду в парламенті, внесення непомірної кількості поправок, усунення важливих положень і врешті ухвалення. Ще за рік до остаточного ухвалення закону в парламенті авторка наголошувала: «Лише закон, який захищатиме державний статус української мови, інституції, що контролюватимуть виконання закону

і накладатимуть санкції за його порушення, здатні зробити незворотніми зміни в мовній ситуації країни на користь державної мови. А це – одна з основних умов збереження держави і майбутнього повернення втрачених територій» (Масенко, 2020, с. 80).

Описуючи причини виникнення мовних конфліктів на різних рівнях, бельгійський соціолінгвіст Ж. Даркен наголошує: «Мовне питання часто стає важливим символом суспільного конфлікту, навіть якщо воно не є його безпосередньою причиною» (Darquennes, 2015, р. 12). Треба зазначити, що Л. Масенко не розглядає мовне питання відокремлено від інших соціальних проблем, радше навпаки, вписує його в ширший культурний контекст і пропонує читачам свої роздуми про художні тексти, музику та кінофільми. Авторка прискіпливо аналізує образи та стереотипи, що впливають на читачів чи глядачів, розвінчує маніпуляції масовою свідомістю та формування негативних мовних ідеологій стосовно української мови, наприклад, у популярних телесеріалах «Слуга народу» та «Свати». З іншого боку, читачі можуть знайти у книжці рекомендації щодо перегляду фільмів. Зокрема, науковиця позитивно оцінює кінофільм «Кіборги» (2017, режисер А. Сеїтаблаєв, сценарій Н. Ворожбит). Зрештою, на переконання авторки, «збереження і зміцнення нашої держави залежить не лише від употужнення її обороноздатності, а й від розбудови української культури та поширення її впливу на всій території країни» (Масенко, 2020, с. 75). На сторінках книжки читачі знайдуть багато корисних покликань та алюзій на тексти класиків та сучасників, Л. Масенко перебуває в постійному діалозі з вагомими постатями української історії та культури, глибше відкриває читачеві Лесю Українку, О. Потебню, Ю. Шевельова, В. Підмогильного, О. Забужко, Ю. Андруховича та ін.

Невипадково авторка часто звертається до теми державної мовної політики в освітній сфері, адже від мовного виховання молодого покоління залежить не тільки сучасна, а й майбутня мовна ситуація в країні. Як стверджує ізраїльський соціолінгвіст Б. Спольський: «...учителі приносять із собою набір переконань щодо цінності тієї чи іншої мови, яку використовують у суспільстві. Представники національних меншин здебільшого погоджуються з представниками більшості в тому, що навчання має відбуватися тільки державною мовою, приймаючи загальне переконання спільноти в цінності такого навчання для національної єдності

та індивідуального економічного успіху» (Spolsky, 2009, с. 92). Роздуми Л. Масенко щодо мовного питання в освітній сфері суголосні з твердженнями Б. Спольського: «Саме вчитель, який, поряд з батьками, є найбільшим авторитетом для дітей, має прищепити учням любов до мови своєї країни і навчити їх повноцінно нею володіти. Це стосується не лише дітей з родин етнічних українців, а й молодшого покоління представників національних меншин. Адже набуте в середній школі вільне володіння державною мовою уможливить їм здобуття й вищої освіти в українських вишах і стане запорукою їхньої успішної інтеграції в українське суспільство» (Масенко, 2020, с. 64).

Авторка детально аналізує ситуацію щодо мовної статті освітнього закону, яка спричинила протести угорських та румунських політиків, звертаючи особливу увагу на проблему перемикання мовного коду в освітньому процесі (на уроках – українська, під час перерв – російська) та на роль мовних активістів у спробах покращити це становище. На додаток, Л. Масенко наводить успішні приклади мовно-політичного регулювання інших країн – Фінляндії, Ізраїлю, Чехії, Литви, Латвії, Естонії та ін. З іншого боку, особливо актуально звучать її застереження щодо мовної ситуації в сусідніх пострадянських країнах: «Стан Білорусі, з якою нас пов'язують тісні історичні контакти і з чиею мовою українська має найбільший спільний лексичний фонд, повинен бути для нас грізним *memento mori*» (Масенко, 2020, с. 73).

Не оминає увагою науковиця й формування негативних національних стереотипів і пропагандистських кліше. Зокрема, на прикладі лексеми «бандерівець» простежує різні семантичні шари цього поняття та його маніпулятивне застосування задля посилення регіонального розмежування в країні. У фокус уваги авторки потрапляє й радянська риторика братніх народів і сучасне її застосування в російській пропаганді та створення нових міфологем, для прикладу, «ввічливі люди» – ідіома, що увійшла в широкий медіавжиток із часів анексії Криму. На додаток, Л. Масенко також розвінчує маніпулятивне використання поняття «націоналізм» лише з негативною конотацією. Зокрема, в есеї «Націоналізм – слово, про яке сперечаємося» авторка на основі вагомих джерел стверджує, що термін може мати як позитивне, так і негативне смислове наповнення, залежно від контексту вжитку та форм застосування цієї ідеології.

Під пильний критичний погляд Л. Масенко потрапляють і висловлювання щодо мови українських політиків. Поведінку экс-президента Петра Порошенка у мовно-політичній царині авторка спершу оцінювала досить критично, проте пізніше зауважила позитивну динаміку в його висловлюваннях і рішеннях щодо мови та культури загалом. Зокрема, у безрезультативній публікації 2017 р. науковиця зазначає: «На жаль, і керівництво, обране після Революції гідності, не визнає потреби дерусифікації країни. Стає дедалі очевиднішим, що, попри тиск громадських активістів, Порошенко не планує скасувати закон Ківалова–Колесніченка, хоча для цього потрібен лише його підпис під відповідним рішенням Верховної Ради» (Масенко, 2020, с. 53). Проте після суттєвих змін напрямку мовної політики, зокрема після розроблення та ухвалення законів про мовні квоти на радіо та телебаченні, у серпневій публікації 2018 р. авторка трансформує свою оцінку діяльності політика: «Треба зауважити, що останні промови Порошенка, зокрема й на День Незалежності, свідчать, що Президент змінив своє ставлення до проблем українсько-російської двомовності і нині обстоює потребу захисту української мови як основи державності» (Масенко, 2020, с. 89).

Діяльність чинного Президента Володимира Зеленського у мовно-політичній сфері авторка оцінює вкрай негативно. Науковиця детально аналізує причини його високого політичного рейтингу і вбачає їх насамперед у зросійщеності українського населення і, як наслідок, вдалому маніпулюванню масами. На додаток, Л. Масенко зауважує незацікавленість Президента та його оточення мовним питанням: «І шостий Президент, і більшість депутатів від його партії “Слуга народу”, яким українці довірили владу у своїй країні, відчужені від тих вартостей, що становлять основи національної держави» (Масенко, 2020, с. 149). Ба більше, на сторінках книжки читачі знайдуть критику не тільки очільників держави, а й політиків різного рангу. Отже, видання вчить критично мислити, детально аналізувати дії політиків та пропонувати конструктивні суспільні зміни.

Зрештою, це і є одним із основних завдань публічних інтелектуалів – тримати руку на пульсі часу, ставити болючі актуальні запитання і шукати на них відповіді. Чи можливим є розв’язання мовного конфлікту в Україні? Мабуть, це найважливіше запитання для читачів, які цікавляться мовним

питанням в Україні. Авторка не дає прямої відповіді, проте вказує на шляхи пошуку та пропонує читачам орієнтири у складному просторі актуальних суспільно-політичних та історико-культурних проблем.

Список використаної літератури

- Масенко, Л. (2020). *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні*. Київ: Кліо.
- Darquennes, J. (2015). Language conflict research: a state of the art. *International Journal of the Sociology of Language*, 235, 7–32.
- Farrell, H., & Drezner, D. W. (2008). The power and politics of blogs. *Public Choice*, 134, 15–30.
- Spolsky, B. (2009). *Language management*. Cambridge University Press.

References

- Darquennes, J. (2015). Language conflict research: a state of the art. *International Journal of the Sociology of Language*, 235, 7–32.
- Farrell, H., & Drezner, D. W. (2008). The power and politics of blogs. *Public Choice*, 134, 15–30.
- Masenko, L. (2020). *Konflikt mov ta identychnostej u postradjanskij Ukraini*. Kyiv: Klio [in Ukrainian].
- Spolsky, B. (2009). *Language management*. Cambridge University Press.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 03.09.2020